

Stephane De Sakutin - Staff - AFP

המכון למחקרי ביטחון לאומי

THE INSTITUTE FOR NATIONAL SECURITY STUDIES

INCORPORATING THE JAFFEE
CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

TEL AVIV UNIVERSITY
אוניברסיטת תל אביב

עשור סוער: הזירה הפוליטית בלבנון – 2006-2016

בנדטה ברטי

עשור למלחמת לבנון

סכסוכים אינם דבר זר ללבנון. שילוב של מוסדות פוליטיים חלשים, שסעים פוליטיים ומגזריים ומעורבות עמוקה ולרוב אנגרסיבית של גורמים זרים, מביאים לכך שלבנון נעה שוב ושוב בין מלחמה לשלום, בין יציבות לכאוס. העשור החולף היה מורכב במיוחד בלבנון. הוא החל בפברואר 2005 עם ההלם והפילוג בעקבות ההתנקשות הפוליטית בראש הממשלה רפיק אל-חירי – התעשיין המצליח שזוהה עם שיקומה של לבנון לאחר מלחמת האזרחים. במובן מסוים, לבנון עודנה מתמודדת עם המורשת של אירוע זה, למרות שדברים רבים אירעו מאז: המלחמה עם ישראל בקיץ 2006, שהביאה להרס וחורבן בלבנון, והאפקט המערער של הסכסוך האזרחי האלים בסוריה שנמשך כבר חמש שנים. שורשי הקשיים הפוליטיים המתמשכים של לבנון נעוצים, עם זאת, באותו יום גורלי בו חוסל רפיק אל-חירי.

ההשלכה המובהקת ביותר שנותרה בלבנון מאז רצח חירי היא השסע הפוליטי. התקופה שלאחר ההתנקשות לוותה באינתיפאדת העצמאות ("מהפכת הארזים") – מעגל המחאה הפוליטית והאזרחית הרחב, ששם קץ לנוכחות הסורית הצבאית בלבנון. עם הנסיגה של סוריה מלבנון, באפריל 2005, תמו שנות הפטרונות הסורית שלאחר מלחמת האזרחים, והכוחות שעמדו מאחורי "מהפכת הארזים" קיבלו את ההזדמנות להוביל כרצונם סדר יום חדש, פוסט-סורי, פנימי וחיצוני. הייתה זו עבורם השעה לנסות לנווט את לבנון לכיוון חדש. אולם, עד מהרה התברר שהמורשת הסורית בלבנון לא הסתכמה רק בנוכחות צבאית, וכי כל מאמץ משמעותי ליצור חלופה לסוריה ייתקל בהתנגדות עיקשת. לבסוף, במקום שינוי קיצוני ויצירת כללי משחק חדשים, לבנון התפשרה על איזון שברירי בין תמיכה בדמשק ובין התנערות ממנה.¹

הגוש האנטי-סורי, שקם בלבנון כתוצאה מאינתיפאדת העצמאות, מצא כי עוצמתו וחופש התמרון שלו הוגבלו בשל מאזן הכוחות בשטח. כך, הפרלמנט הלבנוני נאלץ לא פעם לקבל החלטות על מדיניות החוץ והביטחון של המדינה בשיתוף עם חזבאללה – ארגון שפעל בתוך המערכת

הפוליטית וגם מחוץ לה. המלחמה ב־2006 בין חזבאללה לישראל שימשה במקרה זה כתזכורת לחלוקת העוצמה דה־פקטו בין המדינה ובין השחקן הלא־מדינתי, ולחופש הפעולה ממנו נהנה חזבאללה תחת הכותרת הרחבה של "התנגדות לאומית". חזבאללה לא תכנן מלכתחילה להביא להסלמה עם ישראל ביולי 2006, אך פעולותיו מעבר לגבול אתה הביאו למלחמה, וזו נשאה השלכות כבדות משקל עבור לבנון והמערכת הפוליטית שלה. מעבר לרטוריקה של "התנגדות" והתלכדות מאחוריה, הכוחות הפוליטיים החדשים בלבנון לא ראו נחת מהמעקף שחזבאללה ביצע ומדחיקתם לשוליים במהלך מלחמת לבנון השנייה. "מהפכת הארזים" ותוצאותיה, לצד המלחמה בין ישראל לחזבאללה ב־2006, הביאו לעליית שני גושים פוליטיים יריבים בלבנון – "הכוחות המהפכניים של 14 במארס" ו"מחנה ההתנגדות של 8 במארס". הקבוצה הראשונה נתמכה בעשור החולף על ידי המערב, גובתה על ידי ערב הסעודית והובלה על ידי בנו של רפיק אל-חירי, סעד, ראש "זרם העתיד", כמייצגי הקהילה הסונית בלבנון. מהעבר השני, "מחנה ההתנגדות" מובל על ידי חזבאללה, נתמך על ידי איראן וסוריה ומייצג את הקהילה השיעית במדינה (בחלקה הגדול). על רקע העובדה שהקהילה הנוצרית־המרונית בלבנון היא כף המאזניים, ומחולקת פחות או יותר באופן שווה בין שני המחנות הפוליטיים, "הכוחות המהפכניים" ו"מחנה ההתנגדות" הפכו עד מהרה להיות יותר מביטוי למתחים מגזריים בלבד: הם שיקפו את התפצלותם והתבצרותם של אינטרסים פוליטיים, מגזריים וגאו־אסטרטגיים. כך, בתוך השינוי העמוק שלבנון חוותה בעשור האחרון, הדבר היציב היחיד שנותר בה הוא הפילוג הפנימי. מלחמת האזרחים בסוריה החמירה דינמיקה זאת באמצעות העמקת העוינות, חוסר האמון ההדדי והאיבה המוחלטת בין שני המחנות. חוסר היכולת של "הכוחות המהפכניים של 14 במארס" ו"מחנה ההתנגדות של 8 במארס" לפעול בשיתוף פעולה, הוביל לשורה של משברים פוליטיים, למאבק פנימי, ולבסוף לשיתוף פוליטי.

המאמר לקוח ממזכר מיוחד: **'העשור השקט': 2006-2016**, בהוצאת המכון למחקרי ביטחון לאומי, שצפוי להתפרסם במהלך 2016.

דוגמה בולטת לשיתוק פוליטי זה הוא חוסר היכולת של לבנון לבחור מחליף לנשיא, מישל סלימאן, לאחר תום כהונתו במאי 2014.² סלימאן עצמו נבחר כמועמד קונצנזואלי במאי 2008, רק בעקבות הסכם דוֹחָה שהושג בחסות קטר, ולאחר מאמצי תיווך קדחתניים מאחורי הקלעים של ערב הסעודית וסוריה. הסכם דוֹחָה סיים את המבוי הסתום הפוליטי המשתק בלבנון, שנמשך 18 חודשים, ומנע מהתהום המגזרית-פוליטית בין שתי הקבוצות היריבות במדינה לגלוש לעימות מזוין ארוך טווח. מקרה זה ממחיש את העובדה שהפילוג הפוליטי החרף בלבנון קדם למלחמת האזרחים הסורית ולא נוצר כתוצאה ממנה.³ אולם, אין כל ספק כי הסכסוך בסוריה האיץ את המגמה, בהגבירו את היריבות בין המחנות, כמו גם בין תומכיהם האזוריים. אגב כך, פחתו עוד יותר הסיכויים לפשרה פוליטית. כתוצאה מכך, הפרלמנט הלבנוני ניסה מאז מאי 2014 יותר משלושים פעם לבחור מחליף לסלימאן, אך נכון לכתיבת שורות אלו, ללא הצלחה.⁴

השיתוק הפוליטי משפיע לא רק על בחירת הנשיא. הוא מונע מהמדינה לטפל בעניינים שוטפים פשוטים כמשמעים – מאיסוף אשפה ועד גילוי מצבורי גז. המבוי הסתום גם הביא לדחיית רפורמות פוליטיות וכלכליות חשובות, כולל בחינה מחדש של שיטת הבחירות במדינה, ובכך הציב את המערכת הדמוקרטית בלבנון במצב של המתנה.⁵ נקודת האור היחידה היא העובדה שהיריבות הפוליטית בין הפלגים המגזריים והפוליטיים השונים בלבנון לא הפכה לעימות לאומי מזוין. ההימנעות ממאבק חמוש היא עדות להחלטה הקולקטיבית של המדינה הלבנונית למנוע מלחמת אזרחים נוספת, יותר מאשר השתקפות של פיוס פנימי בתוך החברה הלבנונית, שנותרה שסועה כשהייתה.

הפילוג הפוליטי אינו הגורם המשמעותי היחיד שמעצב את הזירה הפוליטית והחברתית בלבנון. הרבה קרה לא רק בעימותים בין "הכוחות המהפכניים של 14 במארס" ובין "מחנה ההתנגדות של 8 במארס", אלא גם בתוך כל אחד משני המחנות. אשר ל"כוחות המהפכניים",

המומנטום המהפכני שאפיין אותם לאחר שנת 2005 התפוגג ברובו. אפשר לבחון זאת דרך שתי מגמות נפרדות, אך קשורות זו בזו: צמיחת מחלוקות בין בעלי ברית פוליטיים בתוך מחנה זה, והשקיעה הפוליטית של סעד אל-חרירי כמנהיג הקואליציה וכנציג הנבחר של הקהילה הסונית בלבנון.

כאשר באים להעריך את כוחה של הברית הפוליטית של 14 במארס, אפשר לקבוע שהיא איבדה מכוחה בשנים שלאחר אינתיפאדת העצמאות, כאשר תפקודה נפגע בעקבות שילוב של מריבות פנימיות והנהגה לא יציבה. המאבק בין השותפים הפוליטיים בתוך הקבוצה התגלה ביתר שאת סביב פרשת בחירתו של נשיא לבנון, לאחר סיום כהונתו של סלימאן. עד סוף שנת 2015 ניצבו "הכוחות המהפכניים" באופן מאוחד מאחורי מועמדותו של סמיר ג'עג'ע, מנהיג "הכוחות הלבנוניים", אל מול מועמדו של "מחנה ההתנגדות" – מנהיג "התנועה הפטריוטית החופשית", מישל עון.⁶ מחנהו של סעד אל-חרירי התפצל למעשה בתחילת שנת 2016, בעקבות החלטתו המפתיעה של חרירי למנות את סלימאן פרננג'יה, הידוע בתמיכתו בסוריה, כמועמד קונצנזואלי לנשיאות, וזאת במטרה לסיים את הקרע סביב הנושא. המהלך של חרירי לא הוביל גם הפעם למילוי הוואקום הנשיאותי, אך הצליח באופן אירוני לכונן דיאלוג בין היריבים המרים ג'עג'ע ועון.⁷ שני המנהיגים הנוצרים הסכימו כי חוסר שביעות רצונם מהדרתם הפוליטית בידי חרירי גדול יותר מאיבתם ההדדית, ויצרו ברית ביניהם: ג'עג'ע ויתר על מועמדותו ותומך מאז במועמדותו של עון לנשיא.

היעדר ההסכמה הפנימית לא רק הגדיל את הפערים בתוך קואליציית 14 במארס, אלא גם חשף את השפעתו הפוחתת של סעד אל-חרירי בקרב בעלי בריתו הפוליטיים. הדבר ניכר, בין השאר, בהתגברות הביקורת כלפיו בתוך קהילת תומכיו. למעשה, מנהיגותו של סעד אל-חרירי עומדת בסימן שאלה במחנהו ובקהילה הסונית בכללותה עוד מהעשור שעבר, ובמיוחד מאז תחילת המלחמה בסוריה, כאשר הוטל

המאמר לקוח ממזכר מיוחד: **'העשור השקט': 2006-2016**, בהוצאת המכון למחקרי ביטחון לאומי, שצפוי להתפרסם במהלך 2016.

ספק ביכולתו (בין שאר הדברים) להתייצב נגד חזבאללה ובשאר אל־אסד.⁸ העובדה שאל־חירי בילה חלק גדול מהעשור החולף בגלות שכפה על עצמו מחוץ ללבנון, לא סייעה לו לגייס אהדה פנימית ולגיטימציה. ההתפתחויות בראשית 2016 מראות כי אפילו התומכת ההיסטורית של משפחת חירי, ערב הסעודית, מאבדת סבלנות כלפי בן חסותה המסורתי.

ערב הסעודית, המתוסכלת מהפסדיה לאיראן בזירה האזורית, ובמיוחד בסוריה ובתימן, מנסה להגביר את השפעתה בלבנון, תוך שהיא מאלצת את הממשלה הלבנונית לבחור בין ריאד ובין טהראן. בראשית 2016 הובילה עמדה זו את ערב הסעודית להקפיא באופן רשמי חבילת סיוע צבאי בסך שלושה מיליארד דולר לכוחות הביטחון הלבנוניים, כמו גם להקפיא סכום ייעודי נפרד, בסך של מיליארד דולר, למגזר הביטחוני הלבנוני בכללותו. צעד זה לווה בקריאה לאזרחים סעודיים להימנע מביקורים בלבנון (דבר שהוביל בעקבותיו גם את בחריין ואת איחוד האמירויות לאמץ מדיניות דומה). בנוסף, ערב הסעודית השקיעה מאמצים בהפעלת לחץ על איראן דרך בעל הברית החזק ביותר שלה בלבנון, חזבאללה, וזאת כשהובילה את "מועצת שיתוף הפעולה של מדינות המפרץ" (GCC) ואת הליגה הערבית להכריז עליו כארגון טרור. שוב באופן אירוני, הנפגעים הגדולים ביותר ממדיניות זו לא צפויים להיות חזבאללה ובעלי בריתו, אלא דווקא בעלי בריתה של ערב הסעודית בלבנון: הצעדים הסעודיים האחרונים מציירים את חירי ומפלגתו כחלשים במיוחד, מבודדים וחסרי יכולת לסייע לערב הסעודית להשיג את יעדה להחליש את חזבאללה בזירה הלבנונית.⁹ כשחילוקי הדעות בתוך מחנה 14 במאס משולבים במשבר מנהיגות ובהחלשת הגיבוי האזורי, קשה להימנע מתחושה שהמומנטום שאפיין מחנה זה אחרי המהפכה של 2005 התפוגג ברובו, וכמוהו גם המשקל הפוליטי שלו ושל העומד בראשו.

מחנה ה־8 במאס שומר, לעומת זאת, לפחות בינתיים, על אחדות השורות, והקואליציה בהובלת חזבאללה נראית פחות שברירית מיריבתה. הדבר נכון במיוחד לאחר ההתערבות הרוסית בסוריה

וההתייצבות הזמנית של משטר אסד. בה בעת, ציר "ההתנגדות" עבר שינויים רבים בעשור האחרון. הדבר בלט בראש ובראשונה אצל חזבאללה, שעבר מערכת מהירה ועמוקה של שינויים אסטרטגיים לאחר שנת 2006. הארגון, שהכריז מטעם עצמו בקיץ 2006 על "ניצחון אלוהי", יכול היה לסמוך אז על תמיכה אזורית חזקה, וזאת בתמורה לתפקיד שנטל על עצמו כמוביל המאבק נגד ישראל. אפילו רבים מהפוליטיקאים ממחנה 14 במאס, שתקפו לא פעם את "ההרפתקנות" של חזבאללה בדלתיים סגורות, הגנו לרוב על הישגי "ההתנגדות" שלו בפומבי.

חלון הלגיטימציה של חזבאללה נסגר כשהחל להיות מעורב במלחמת האזרחים בסוריה. התפתחות זו הביאה ל"הסרת הכפפות" של יריביו הפוליטיים. מאז 2011 נאלץ הארגון לאזן ברמה הפוליטית את תדמיתו כ"מגן לבנון" עם תפקידו ומעורבותו ההולכים וגוברים במלחמת האזרחים בסוריה. הארגון הלבנוני הפך שם בהדרגה למכפיל כוח חיוני עבור משטר אסד, כמו גם לגורם מפתח באסטרטגיית המלחמה של נשיא סוריה.

המעורבות הפעילה של חזבאללה בסוריה הציתה מתקפות ארסיות נגדו מצד הגורמים החברים במחנה 14 במאס, ובראשם העיתון "אל־מסתקבל" של סעד אל־חירי. מתקפות אלו גרמו נזק למעמדו של חזבאללה הן ברמה הלאומית והן ברמה האזורית.¹⁰ הביקורת שנמתחה על הארגון על ידי יריביו קבעה, בין השאר, כי חזבאללה אינו יכול עוד לטעון שהוא ארגון "התנגדות" לבנוני לאומי, ובמקום זאת יש להתייחס אליו כאל מיליציה מגזרית ושלוחה של איראן. בתגובה לכך, חזבאללה פתח במערכה פוליטית להגנה על עצמו ועל הישגיו. כך, למשל, הארגון הדגיש את תפקידו כארגון פוליטי וצבאי המחויב לשתי חזיתות: זו של "האויב הישראלי" וזו של האויב ה"תכפירי" העולה (האסלאם הסלפי־ג'יהאדי, ובראשו "המדינה האסלאמית" ו"אל־קאעדה").¹¹ באופן טבעי, טיעון זה נדחה על ידי יריביו הפוליטיים של חזבאללה. יתרה מכך, המערכה הצבאית בסוריה הפכה את חזבאללה עצמו למטרה להתקפות ולפגיעות מצד ארגונים סלפיים־ג'יהאדיים,

המאמר לקוח ממזכר מיוחד: **'העשור השקט': 2006-2016**, בהוצאת המכון למחקרי ביטחון לאומי, שצפוי להתפרסם במהלך 2016.

אך נראה כי אם המדינה הלבנונית תפיק תועלת מהסיוע החיצוני ותשקיע באינטגרציה פוליטית וכלכלית, אוכלוסיית הפליטים יכולה להיות משאב בעל משמעות עבור לבנון.

העשור האחרון היה עשיר באירועים בזירה הפוליטית הלבנונית, ביניהם המלחמה עם ישראל, הפילוג הפנימי הגובר, שיתוק פנימי ומעורבות כבדה של גורמים זרים. במבט קדימה, העתיד הפוליטי של לבנון ימשיך להיות כרוך בתוצאותיה של מלחמת האזרחים בסוריה ובמאן העוצמה הגאופוליטי האזורי הרחב יותר. אלה ידגישו כתמונת מראה את השתקפותה של המדינה הלבנונית הקטנה במזרח התיכון הגדול.

הערות

1 Benedetta Berti, *The Ongoing Battle for Beirut: The Role of Foreign Powers in Lebanon between Old Dynamics and New Trends* (Tel Aviv: Institute for National Security Studies, 2011).

2 "Sleiman's Departure Stirs Reactions on" Social Media", *Daily Star*, May 24, 2014, <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2014/May-24/257699-sleimans-departure-stirs-reactions-on-social-media.ashx#axzz32izpc3je>.

3 Berti, *The Ongoing Battle for Beirut*.

4 Hamza Takin, "For 36th Time, Lebanon Fails to Choose New President", *Andolu Post*, March 2, 2016, <http://aa.com.tr/en/todays-headlines/for-36th-time-lebanon-fails-to-choose-new-president/530561>.

5 Oliver Holmes, "Lebanese Parliament Extends Own Term till 2017 amid Protests", *Reuters*, November 5, 2014, <http://www.reuters.com/article/us-lebanon-parliament-idUSKBN0IP18T20141105>.

6 Benedetta Berti, "The Challenge of Electing a New Lebanese President", *Muftah*, June 9, 2014, <http://muftah.org/challenge-electing-new-lebanese-president/#.Vwjis-J96Un>.

7 Ramez Dagher, "Lebanon's Divisive Presidency", *Sada, Carnegie Endowment for International Peace*, February 2, 2016, <http://carnegieendowment.org/sada/?fa=62658>.

8 Benedetta Berti, "Saudi Brinkmanship in Lebanon", *Sada, Carnegie Endowment for International Peace*, March 24, 2016, <http://carnegieendowment.org/sada/?fa=63111>.

המזוהים באופן ישיר או בלתי ישיר עם קבוצות אלו בסוריה.¹² עם זאת, יהיה זה לא נכון להניח שביקורת ברמה הלאומית וסדרה של התקפות טרור בפרופיל גבוה על חזבאללה מצד ארגונים סלפיים-ג'יהאדיים הצליחו לשנות באופן קיצוני את היחסים ההיסטוריים המוצקים של הארגון עם האוכלוסייה השיעית בלבנון בכללותה. למעשה, עליית הארגונים הסלפיים-ג'יהאדיים בלבנון יחד עם הפעילויות מעבר לגבול של "המדינה האסלאמית" ו"ג'בהת אינוסרה", הפכו את הברית בין חזבאללה לבין כלל הקהילה השיעית בלבנון לרלוונטית מתמיד. אין הדבר אומר שהמעורבות המתמשכת של חזבאללה במלחמת האזרחים בסוריה לא עוררה ביקורת בקהילה השיעית. אדרבא, נשמעו בקרבה קולות שפקפקו בהיגיון העומד מאחורי הנוכחות של חזבאללה במדינה השכנה, לצד מחאות על המחיר הגבוה בחיי אדם שנוכחות זו גבתה, וכן ביקורת על הטיפול הלא מספק שחזבאללה העניק לקורבנות המלחמה בסוריה ועל שחיתות בארגון. לפי שעה, קולות אלה אינם מבטאים מגמה כללית, ורוב הקהילה השיעית עדיין מגבה את חזבאללה ואת מעורבותה בסוריה. מלחמת האזרחים הסורית מעצבת מחדש את עתידה של לבנון במובנים עמוקים הרבה יותר, גם מעבר לפילוג הפנימי ולחילופי הדורות הפוליטיים. למעשה, המלחמה כבר עיצבה את מצבה של לבנון במישורים הפוליטי, הכלכלי והחברתי: נוכחותם של יותר ממיליון פליטים מסוריה במדינה הופכת את השלכות המלחמה למורגשות בכל רמה – מהשפעה על התשתיות הציבוריות, שנמתחות ממילא לקצה גבול יכולתן, עד האתגרים הכלכליים והחברתיים הקשורים לסיוע בטווח הקצר לאוכלוסיית הפליטים ולאינטגרציה שלהם במדינה בטווח הארוך. למותר לציין כי במדינה שהמערכת הפוליטית בה מעוצבת בידי דינמיקות מגזריות, האתגר של זכויות אזרח ושילוב הפליטים בחברה מהווה סוגיה רגישה ומורכבת. די בתזכורת הכואבת של הניסיון ההיסטורי של הפליטים הפלסטינים בלבנון כדי להמחיש קושי זה. בכל מקרה, התוצאות של משבר הפליטים הסורים בלבנון עדיין רחוקות מלהיות ברורות,

המאמר לקוח ממזכר מיוחד: **'העשור השקט': 2006-2016**, בהוצאת המכון למחקרי ביטחון לאומי, שצפוי להתפרסם במהלך 2016.

- Nasrallah Speech: I Vow Victory Again", 11
al-Ahed, May 25, 2013
- Nour Samaha, "Twin Suicide Bomb 12
 Attacks Rock Lebanon", *al-Jazeera*,
 January 11, 2015, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2015/01/twin-suicide-bombattacks-rock-lebanon-2015111113944330224.html>
- Mayssam Rizk, "Saudi Sanctions on Hariri", 9
Al-Akhbar, March 8, 2016, <http://www.al-akhbar.com/node/253765> (Arabic)
- March 14: Hizbullah Fighting in Syria Risks" 10
 Eruption of Sunni-Shiite Strife", *Naharnet*,
 April 17, 2013, <http://www.naharnet.com/stories/en/79815>